UTÓSZÓ

Munkám végéhez érve, úgy érzem, hogy személyesen is el kell köszönnöm az Olvasótól azzal, hogy számot adok művem belső történetéről, személyes hátteréről, ha szabad úgy mondani: élményi múltjáról.

Abba az emberi közösségbe születtem bele, amelynek néprajzi vizsgálatát és summázását feladatommá, hivatásommá tettem.

Ami a forrásanyagot illeti, első helyen kell megemlítenem — mert ezekért föltétlen felelősséget merek vállalni — azokat a személyesen szerzett tapasztalatokat, amelyeket részben gyermekkori közvetlen, de jelen fölhasználásukban szigorúan ellenőrzött élményekből, visszaemlékezésekből, majd pedig kerek félszázadon át szándékos megfigyelésekből, tudatosan gyűjtött anyagból merítettem.

Társadalmi helyzetem amennyire elősegítette, annyira próbára is tette munkámat. Nem kívülállóként közeledvén a szegedi világ felé, óhatatlan idegenkedéssel, gyanakvással, megtévesztéssel nem kellett megküzdenem. Ugyanakkor azonban éppen a benneélés miatt, az általános népiben az egyedi, helyi mozzanatok fölismerése, elkülönítése és helyes mérlegelése éppenséggel nem volt könnyű művelet.

Visszatekintésem során legelsőnek azok a kortárs paraszti személyiségek jutnak eszembe, akiknek emberi magatartása, élete és munkája eleven tanulságként, szinte jelképes erővel él bennem, hiszen a részletek természetesen már nem is mindig ragadhatók ki belőlük világosan.

Ami a magam személyét illeti, a félárva gyerekkorból elsősorban egy hagyományőrző alsóvárosi parasztasszony, Bálint Sándorné Kónya Anna (1865—1945), a szegedi paraszt gyökérzetű paprikakultúra eminens munkása idéződik föl előttem, amint őrködik a karácsonyesti lakoma kultikus rendjén, nagypéntek hajnalban kisöpri a házat, égiháború idején szenteltgyertyát gyújt, gyalog járja meg a radnai búcsút, négy árva rokongyermeket úgy nevel föl mint a magáét, gondoskodik szolgálójának férjhezmeneséről és lakodalmáról, halálig viseli a parasztkontyot és kötőt, az asszonysors ősi szegedi címereit. Gyakorlati érzéke, józan emberi kötelességtudása föltétlen, de a jó halál kegyelméért azért mindig ott van a zsebében a Hét mönnyei szent zár. *Mellette öregapám Bálint Pál (1838—1920) áll, aki családi hagyományként halász, majd révész volt, végül a nagyvíz a tanyára sodorta.*

A rokonságból élőként jelenik meg előttem nagybátyáim közül Kónya Imre kútásó, Bálint Mihály tanyai barkácsoló, nagynéném sorából Kónya Rozália imádságosasszony, továbbá az írástudatlan Balogh Ágnes, a szegedi szónak Móricz Zsigmondtól tisztelt, istenáldotta mestere, mostohatestvérem Katona Antal paprikamolnár, Kormányos Rozália unokahúgom. A szomszédok közül a mesemondó Kántor István kubikos, felesége Kéri Julis, tanyai csikósok ivadéka, pásztornóták és archaikus hagyományok hírmondója, Szécsi Pál paraszti lóorvos, Berta János híres böllér, Szélpál András hajdani gulyásbojtár, Rúzsa Sándor emböre, a bűbájosként emlegetett és rettegett Baranyás Ferenc,

Császár Veronika olajosasszony, Rácz József, Csúcs József, Katona Illés gazdatkodók, Madarász János paprikatermelő, Haska Ferenc és Csonka István halászember, Ótott János papucsos, Csonka Bukusza Tanács Ignác vízimolnár, nagyhírű bőrdudás, Kispéter Gergely parasztprímás, Katona Pál, Dobó János, Csonka Roza régimódi alsóvárosi bormérők és vendégeik, Vajas József, Rúzsa József, Halász Máté vőfélyek, Nagy Pál és

Bálint Sándor és felesége, Kónya Anna *(Alsóváros, 1902)*

Muskó József galambászok, Rozsi Rozália, Szélpál Panna, Szélpál Rozália, Iván Rozália halottvirrasztó énekesasszonyok, a radnai búcsújáró Vass Éva, Barmos György franciskánus gárgyán, továbbá Máté, László és Frigyes feketebarátok, azaz régi regulájú alsóvárosi ferences atyák, Szabó Ferenc hagyománytisztelő kántor. Majd mulatozó reguták, farsangoló, tuskóhúzó legények és templomjáró fehérlányok, nagyböjti vasárna-

pokon kint a nyomáson játszadozó fiatalok, daloló paprikahasítók, kispadon détázgató *férfiak, jámbor asszonyi közösségek, a Kánai menyegzőként ünnepelt lakodalmak és halotti torok, hajdani havibúcsúk: az egész Alsóváros érett paraszti világszínjátéka. Közösségi hagyomány és egyéni helytállás az első világháború végéig kibúvók nélkül, olykor nagy személyes áldozatok árán is mindenkit kötelezett. Hősei már régen kint porladoznak „a szegedi anyaföld eresze alatt", de valamennyien részt kérnek e könyv szellemi tulajdonjogából.*

A feladatok tudatos vállalása a középiskolában Cs. Sebestyén Károly, a piarista Prelogg József, egyébként rókusi ivadék, majd az egyetemen Herrmann Antal, Mészöly Gedeon, Solymossy Sándor, továbbá egy felejthetetlen szegedi Bartók-hangverseny (1925) intelmeivel, egyidejűleg még Kálmány Lajos, Tömörkény István, Lőw Immánuel, Móra Ferenc, Juhász Gyula, Nyilasy Sándor szülőföldi útravalójával kezdődik. Tömörkényt még láttam, az alsóvárosi bagolyvárába zárkózott Kálmányt már nem volt módomban megismerni. A többiekhez viszont személyes kapcsolatok, élmények, tanulságok fűznek. Ezeket az emlékeket és ösztönzéseket egészíti ki a személyes gyűjtőmunka, amely eszményi teljességre törekedve azóta is szakadatlanul tart.

Megilletődötten sorolom föl azokat, akik anyaggyűjtés, majd a Szegedi Szótár szerkesztése és főleg jelen művem írása közben segítségemre voltak. Kegyelettel gondolok azokra, akik már nincsenek az élők sorában.

Balogh Ágnes *(Móricz Zsigmond segítsége, 1941)*

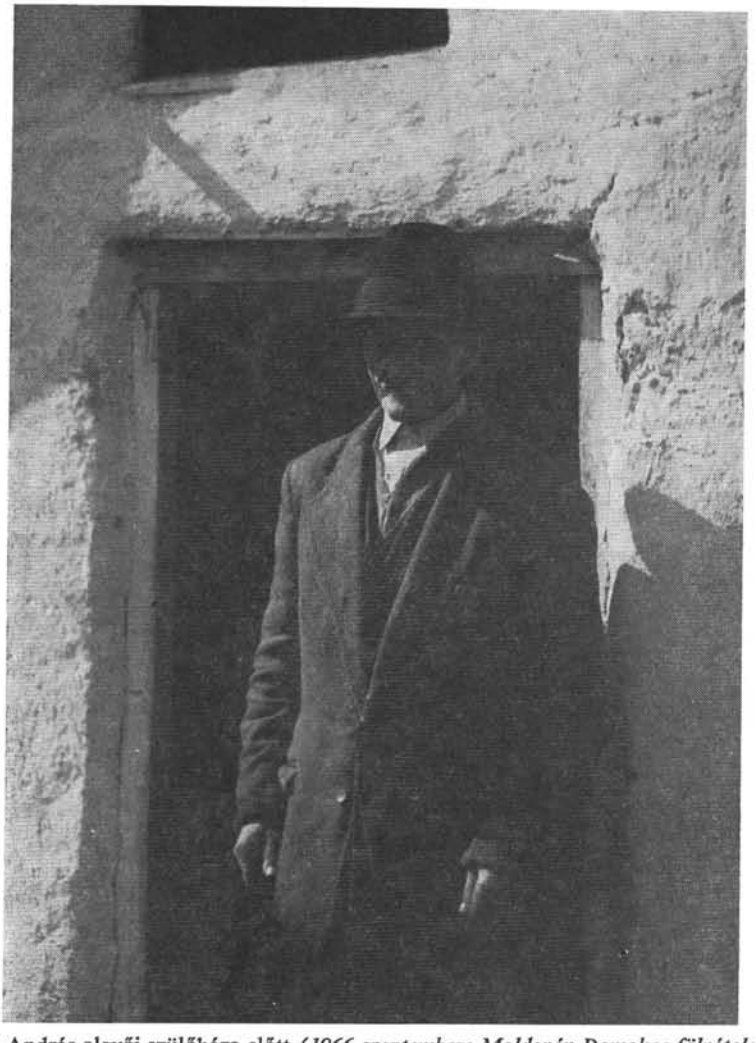

Süli András algyői szülőháza előtt *(1966 szeptember; Moldován Domokos fölvétele)*

Algyő: Süli András.
Apáca: Rajki András, Szabó Ferenc, Pacsik Mihályné Széll Julianna.
Ásotthalom: Szűcs Pál, Dobó József.
Balástya: Gera Márton, Gera Eszter, Bitó Pál, Gémes Eszter, Újvári József.
Bócsa: Balogh Imre, Tóth Istvánné.
Cernabara: Csanádi Károlyné, Gera Mária.
Csóka: Korponai Lajos.
Csólyospálos: Fodor Ferenc, Rajczi Antal, Gordos Simon.
Dóc: Lele János, Ács Pál.
Domaszék: Kispéter Pál, Nógrádi Ferenc, Pintér József, Tanács Imréné, Balla Éva.
Dombegyháza: Varga Antalné, Patkó Mária, Varga Mátyás.

Dombiratos: Tóth Béla.
Feketeszél: Trója Antal, Bába János, Vincze István.
Földeák: Ádok Istvánné Csonka Viktória.
Harkakötöny: Börcsök József, Börcsök Antal, Szécsi Julianna, Fodor Antal, Engi István.
Józova: Piri András, Biczók Piroska.
Kistelek: Muhel Erzsébet, Hudoba József, Varga Ferenc.
Kiszombor: Bokor Julis.
Mérges: Nagy Jenő, Szabó Mátyás.
Mórahalom: Pálfy Ferenc, Volford Julianna, Farkas Antal, Balogh Ferenc, Lázár Imre, Börcsök Julianna.
Padé: Bóka Mária.
Pusztaföldvár: Biacsi Menyhért, Vetró József.

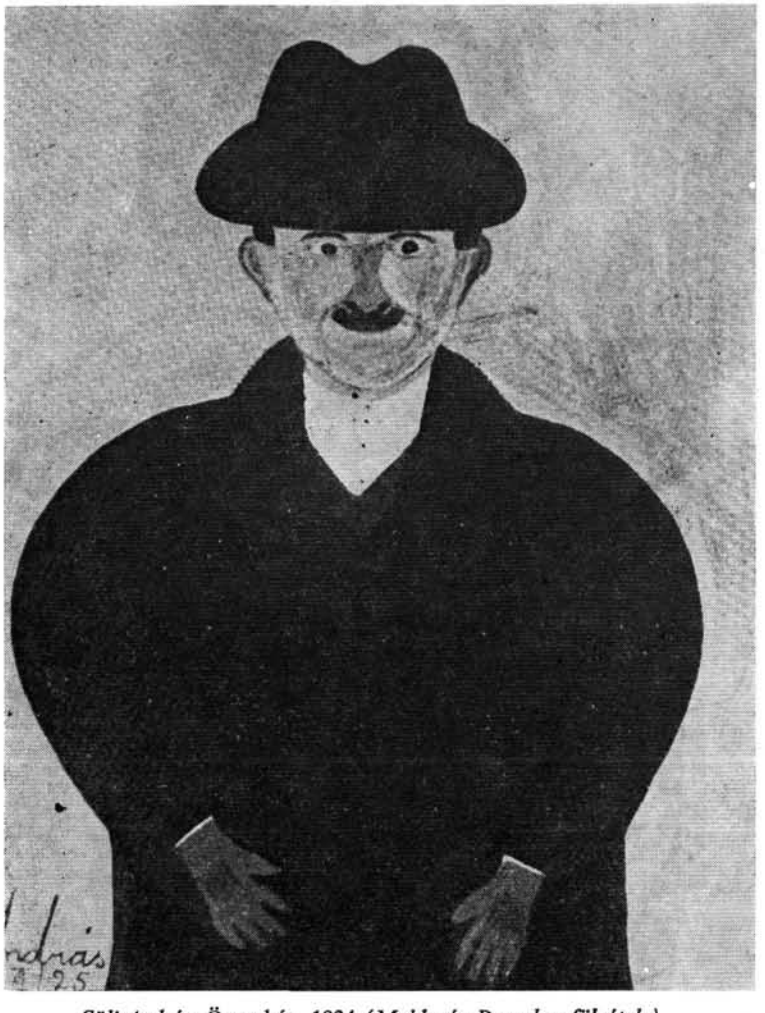

Süli András: Önarckép, 1934 *(Moldován Domokos fölvétele)*

Sándorfalva: Juhász Istvánné Gera Anna, Kothencz Mihályné Papp Eszter.
Sövényháza: (Ópusztaszer): Varga Mihály, Varga János, Kecskeméti K. Szilveszter, Papp Kálmán, Vastag István, Süli János, Pálfy Gyula.
Szaján: Takács János, Holács János, Nagy Antal.
Szank: Dabis Erzsébet, Rekedt Nagy József, Rábai Imréné Varga Mária, Tóth Imréné Tandari Margit.

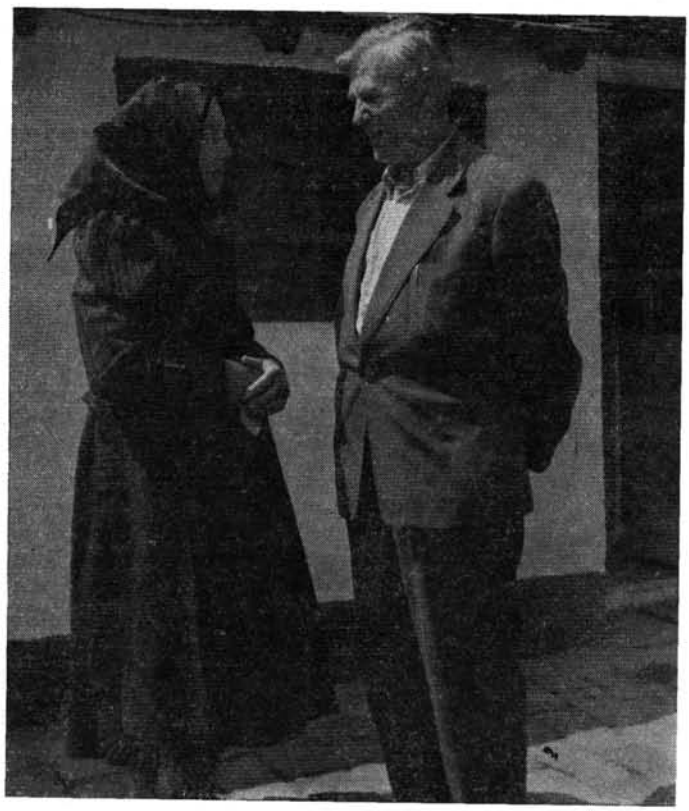

Molnár Péterné Koszó Veronnal *(1962, Gulya János felvétele)*

Szatymaz: Tombácz János, Sávai János, Huszka Lajos.
Székhát: Császár Vince.
Szőreg: Kanalas Györgyné Bálint Ágnes, Káity István, Péter Lászlóné Lakatos Aranka.
Tamásfalva: Kanalas György.
Tápé: Lele Mihály, Lele Mihályné, Lele Ambrus, Nagy Antal, Lele Mária, Lele József, Lele Ilona, Molnár Péter, Kószó Veronika, Kószó (Palika) Erzsébet, Molnár Ferencné Révész Rozália, ifj. Lele József.
Tázlár: Lázár Vince, Katona Anna, Vass Antal, Dobó István, Bárkányi György, Kószó István.
Torda: Katona Andrásné, Bali Ágota, Oláh Józsefné Katona Erzsébet, Sós József.

Egy tápai gyűjtés után, a Lele-család körében *(1939, Karsai Géza fölvétele)*

Törökkanizsa: Berta Jánosné Kulcsár Genovéva, Vass Péter.
Újkígyós: Balázs István, Balázs Imre, Bacsa-család, Csatlós Imre.
Zákányszék: Makra Ferenc, Nyári Vince, Puskás Ferencné.

A gyűjtésben tanítójelölt tanítványaim is osztoznak, irányításommal 1931—1944 között jelentős anyagot hordanak össze: Pigniczky (Gyopár) János, Galiba Ferenc (Rókus), Pördi János, Biczók Ferencz, Czímer László (Fölsőváros), Lele József, Ördögh Antal, Szöllősi Sándor, Török József, Molnár Imre (Tápé), Belovai Sándor, Szabó István, Barna Dezső, Tóth Ferenc, (Algyő), Lele Ferenc (Dóc), Szőke János (Pusztaszer), Rigó Alajos, Jaksa Balázs (Tömörkény), Kónya István (Sándorfalva), Katona Márton, Kálmány Mihály, Fráter Zoltán (Szatymaz), Kérges Pál, Balázsfi István (Kistelek), Katona Imre (Csólyos), Márton András, Kovács József, Bálint András, Ökrös László (Szőreg), Szabó József, Özvegy Károly, Szamek István (Deszk), Friedrich Sándor (Újszentiván), Bánszky Mihály (Földeák), Gyöngyösi István, Barna Mihály, Rácz István (Kiszombor), Takács B. József, Szigeti György (Apátfalva), Annus Antal, Mihály Antal (Apáca) és még mások. Összegyűjtött nyersanyagukkal megkönnyítették a későbbi tájékozódást és kiegészítéseket.

Mellettük föl kell sorolnom azokat az egyetemi, illetőleg főiskolai hallgatóimat is, akiket részben a néprajzi, részben a rokon tanszéken készült szakdolgozatuk, illetőleg doktori értekezésük, továbbá személyes készségük révén szintén belevonhattam a munkába, az anyag fölmérésébe. Többeknek éppen e monográfia anyaggyűjtése érdekében jelöltem ki dolgozati témáját. Elindulásul sokszor a magam addigi gyűjtését, illetőleg a Szegedi Szótár összesűrített anyagát is rendelkezésükre bocsátottam. Ezeket az irányí-

tásommal készült műveket a Néprajzi Tanszéken készült alkotásnak fogtam föl és minden további nélkül fölhasználtam. Szerzőiket természetesen mindig pontosan megnevezem. Buzgalmukkal jelentős mértékben meggyorsították az összegezést.

Lőkös Zoltán a szegedi paprikatermelésről, Ökrös László a szőregi tökciturásokról, Mészáros Ferenc a szegedi késességről, Vecsörnyés János az újszentiváni dohánytermesztésről, Császtvai István a makai fésűs mesterségről, Molnár Imre a tápai nádmunkáról értekezett. Péter László egyes szőregi kérdések, így főleg a kertészkedés világából szolgált jeles tájékoztatással. Egyéb készségére is mindig számíthattam.Mihálka György a szegedi népzenéről, Szabó Ferenc a dél-alföldi betyárvilágról, Juhász Antal a tiszai életről és több szegedi kismesterségről, ugyanő és Ilia Mihály a tápai gyékénymunkáról, Balogi Kornélia a szegedi népies művirágiparról, Kucsora Rozália a kisteleki aprójószág-tartásról, Kószó Rozália a tápai női népviseletről írt doktori értekezést, illetőleg szakdolgozatot. Börcsök Vince: személyes irányításommal, majd később önállóan is Alsótanyán gyűjtött anyagot. Értékes a népi szőlőkultúra-vizsgálata. Mindezekből a művekből egy és más nyomtatásban is megjelent.

Több katolikus lelkész, így Varga Ferenc kisteleki, majd domaszéki, Farkas Lajos öttömösi, Kósa Ferenc ásotthalmi, Dojcsán Ernő sándorfalvi szakrális anyagot bocsájtott rendelkezésemre.

Hasznát vehettem Katona Imre tápai mesegyűjtésének és kubikos-anyagának, Csermák Géza szegedi és deszki hajóséleti, Solymos Ede halászati, Kresz Mária, Győrffy Györgyné, Kovács Ágnes, Andrásfalvy Bertalan adattári, illetőleg atlaszgyűjtésének.

Átvettem az újvidéki (Novi Sad) tanárképző főiskola szakdolgozataiból, gyűjtéseiből is néhány adatot: Fehér Gizella (Csóka), Franczia József (Torda), Kiss Erzsébet (Kisorosz), Papp Gábor (Majdán), Sebők Dénes (Szaján), Szabó István (Magyarcernya) kéziratairól.Utalok rájuk, hálás köszönet értük.

Egyes fejezetek megírására nem érezvén magamat fölkészültnek, fölkértem Paksa Katalin zenefolkloristát, aki már számos alkalommal gyűjtött a szegedi nagytájon, a népzenéről, Felföldi László makai múzeológus, tánckutatót a népi táncról szóló fejezet megírására. Kéziratukat hozzájárulásukkal összehangoltam művem általános szerkesztési intencióival.

Kívánatos lett volna még legalább szokásjogi és embertani, továbbá népdalról szóló bemutatás is. Erre azonban már nem kerülhetett sor.

Hálásan köszönöm † Ortutay Gyula és Balassa Iván, továbbá Vargyas Lajos (népzene) és Martin György (tánc) lektori jelentését, Hajdú Péterné Kiss Judit körültekintő szerkesztését, Trogmayer Ottó múzeumigazgató és Tóth Béla könyvtárigazgató odaadó támogatását, a városi Nyomda szeretettel végzett, gondos munkáját. Nem hagyhatom említés nélkül a Móra Ferenc Múzeum, Somogyi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, Szegedi Állami Levéltár, Néprajzi Múzeum, illetőleg Néprajzi Adattár (EA) jószolgálatát sem. Köszönöm Gyuris György, Makláry Péterné, Tanács Eszter, Csapody Miklós, Sudár János technikai segítségét. Köszönöm a Móra Ferenc Múzeum, továbbá Benedek László, Grynaeus Tamás, Hernádi Oszkár, Horváth Dezső, Juhász Antal, Lantos Miklós, Nagy Czirok Anikó és mások fotós támogatását is.

Alsóváros-Palánk, 1979 nyarán

BÁLINT SÁNDOR